

oversættelse på modstående side:

Uwe Dall:

Juel å synnejysk

Æ væl gjæn fortæel let om æ juel i Tombøl, law æ va dræng. De va ynne og nawe ætte æ kri.

Pusse i æ vinne

Æ juel i Tombøl begynd som anne stæj 1. desæmbe. Juelkalænre kæen vi it, men i æ stæj fo måt vi sæt æ pusse i æ vinne. Ven vi saw, kom æ juelmand så å loej æfle, småkache ælle bom i æ pusse, så de kan nok væ, te vi ku strøw å kom op om morne få å se, om han hæj væt dæ.

Vi fek kon nawe, ven vi hæj væt goj børn. Ven vi haj væt arre, fek vi æn torre i æ stæj. Æ ka it haws te æ nawsin hå fåt æn torre, så æ må jo ha væt æt galt got baen.

Sten i æ sæng

Vi saw op å æ lawt å haj ingen væemt å æ kamme, så dæ ku såmtins væ is å æ dyn, ven vi stoj åp om morne. Men få de it sgu væ ålt få kålt å kom i æ sæng om awdne, så taw min mor gjæen hæn å æ erremærra å låj et pa muesten i den øwest luech i æ kaklon. Så hæn væ æ klok hal syw, ven di va got gjømmel varm, svøft hon æt blaj ront om æm – æ troe te de va æ Heimdall vi hoeld – å loj æn sten i væ vos sæng.

Væn æ så sku i sæng å ynne æ dyen, va de jo en hel konst, fo dæ va kon en lille plæt, dæ va varm, næmle dæ vo æ sten haj låj. Dæ såt æ så æ røw nee å tråk æ ben helt op ynne mæ, så såt æ æ førre å æ sten å skubbe æn liså sinne nee i æ foe-æn, te sist ku æ så stræk mæ helt ue å haj et no got varmt.

Å haj æn føst fåt æ væemt, så kom æn it te å frys dæn nat, fo sån dyn veje minst 50 pund dengang, så dæ loj æn got.

Uwe Dall er forhenværende seminarielektor i Ribe og meddeler til Jysk Ordbog. Han skrev denne beretning som svar på spørgeliste DX sidste år, hvor vi bad om en beskrivelse af julen i gamle dage.

Jul på sønderjysk

Jeg vil gerne fortælle lidt om julen i Tombøl (mellem Åbenrå og Gråsten), da jeg var dreng. Det var under og noget efter krigen (1940-45).

Hjemmesko i vinduet

Julen i Tombøl begyndte som andre steder 1. december. Julekalendere kendte vi ikke, men i stedet for måtte vi sætte hjemmeskoene i vinduet. Når vi sov, kom julemanden så og lagde æbler, småkager eller slik i hjemmeskoene, så det kan nok være, at vi kunne skynde os at komme op om morgenen for at se, om han havde været der.

Vi fik kun noget, når vi havde været gode børn. Hvis vi havde været uartige, fik vi en tørv i stedet. Jeg kan ikke huske, at jeg nogensinde har fået en tørv, så jeg må jo have været et overordentlig godt barn.

Sten i sengen

Vi sov oppe på loftet og havde ingen varme på kammeret, så der kunne sommetider være is på dynen, når vi stod op om morgenen. Men for at det ikke skulle være alt for koldt at komme i seng om aftenen, så tog min mor gerne hen på eftermiddagen og lagde et par mursten i den øverste luge i kakkellovnen. Så hen ved klokken halv syv, når de var godt gennemvarme, svøbte hun en avis rundt om dem – jeg tror at det var (avisen) Heimdal vi holdt – og lagde en sten i hver vores seng.

Når jeg så skulle i seng og under dynen, var det jo en hel kunst, for der var kun en lille plet, der var varm, nemlig der hvor stenen havde ligget. Der satte jeg så røven ned og trak benene helt op under mig, så satte jeg fødderne på stenen og skubbede den ligeså langsomt ned i fodenden, til sidst kunne jeg så strække mig helt ud og havde det nu godt varmt.

Om havde man først fået varmen, så kom man ikke til at fryse den nat, for sådan en dyne vejede mindst 50 pund dengang, så der lå man godt.

Æ juelbachen

Snart begynd ål kunne i æ by å bæch småkache: brun å vie fedtkache, fensk brø, vanillekrans, vrejn unge å goj raj.

Brun kache og “vie awskårn” (de æ vest dæm æ rigsdanske kålle di fie specier) bløv lawe i så stoe posjonne, te di mått baches hæn ve æ bache i dæn stoe awn. Hæ afleee æ kunne i Tombøl dæs dejrolle. Æ bachekun – hon het Didde – skå så æ kache ue, å loj em å plare, bacht em, smacht o em å såj sin mening åm em.

De va galt vechte for æ kunnes anseels i Tombøl å kom højt op å Didde Baches lest, fo æ hele by fek jo å vee, vodan æ bachen va løkkes for di anne kunne.

“Ja”, soj Didde Bache, “æ troe nok te Katrine Hessels brunkache æ di bæst i å, men Anno Nissens æ no hæjt så reng.”

Å uen å præel vel æ sæj, at min moe mee æn jen gang va den bæst i Tombøl te de “vie awskårn.”

Ue øwwer æ småkache bløw dæ bacht i hunnevis a “rund pankache mæ sveske i.” De sku væ nok te ål jueldaw.

Gran bach æ belre

Et pa daw fø juelawden plejed vi å sæt grangren op bach ve æ belre. De va gjæn mæ dæ gøe æt. De va vest æ mening, te dæ kon sku sættes gran ve æ belre a dæm, de va døø, men æ tot te de så så fint ue, så æ såt gran bach væ ål belre i æ hele sdu.

De va jo røegran, så de vae it læng fø æ gol va ful a grannål. Å dængang haj vi jo ingen støwsuche.

Æ juelbaj

Sæfølle skul vi å bajes innen juelawden, så dæ bløv låj eld ynne æ gruekeel øwwe i æ vaskrom, så vi haj richle mæ varmt vanj.

Hee stoj dæ en zinkballe, som vi bløw bajt i. Shampo va de jo it nawe dæ het, så æ hå bløw vaske mæ handsef, å de ku ornle svie, ven æn fek sef i æ øjn.

Ven æn så va færre, gek de i ful fart å bæ røw øwwe æ gåsplas å in æ køchen å op å torrekasten ve æ skosten.

Hee bløv vi tørre å fek rent ynnetøj å, de skee jo it så tit dengang, som de gø æ daw.

Julebagningen

Snart begyndte alle konerne i byen at bage småkager: brune og hvide fedtkager, finsk brød, vanillekranse, klejner og goderåd.

Brunkager og "hvide afskårne" (det er vist dem rigsdanskerne kalder de fire specier*) blev lavet i så store portioner, at de måtte bages henne ved bageren i den store ovn. Her afleverede konerne i Tombøl deres dejruller. Bagerkonen – hun hed Didde – skar så kagerne ud, og lagde dem på plader, bagte dem, smagte på dem og sagde sin mening om dem.

Det var meget vigtigt for konernes anseelse i Tombøl at komme højt op på Didde Bagers liste, for hele byen fik jo at vide, hvordan bagningen var lykkedes for de andre koner.

"Ja", sagde Didde Bager, "jeg tror nok Katrine Hessels brunkager er de bedste i år, men Anne Nissens er nu heller ikke så ringe."

Og uden at prale vil jeg sige, at min mor mere end en gang var den bedste i Tombøl til de "hvide afskårne."

Ud over småkagerne blev der bagt i hundredevis af "runde pandekager (æbleskiver) med svesker i." Der skulle være nok til alle juledagene.

Gran bag billederne

Et par dage før juleaften plejede vi at sætte grankviste op bag ved billederne. Det var gerne mig der gjorde det. Det var vist meningen, at der kun skulle sættes gran ved billederne af dem, der var døde, men jeg syntes at det så så fint ud, så jeg satte gran bag ved alle billeder i hele stuen.

Det var jo rødgran, så det varede ikke længe før gulvet var fuldt af grannåle. Og dengang havde vi jo ingen støvsuger.

Julebadet

Selvfølgelig skulle vi også bades inden juleaften, så der blev lagt ild under gruekedlen ovre i vaskerummet, så vi havde rigeligt med varmt vand.

Her stod der en zinkbalje, som vi blev badet i. Shampoo var der jo ikke noget der hed, så håret blev vasket med håndsæbe, og det kunne ordentlig svie, når man fik sæbe i øjnene.

Når man så var færdig, gik det i fuld fart og bar røv over gårdspladsen og ind i køkkenet og op på tørvekassen ved komfuret.

Her blev vi så tørret og fik rent undertøj på, det skete jo ikke så tit dengang, som det gør i dag.

* "De fire specier" – fordi der er fire (lige store) ingredienser i: mel, mandler, sukker og smør.

Æ juelnare

I æ mørkning juelawdensdaw ringet æ kjerkklok i æ naboby Felstæj til gudstjenest. Vi ræen øvver æ Moesvej te kjer i goj ti, og ven vi kom jæm, lawt dæ øwver æ hele hus a ma å jul.

Min moe støj varm i æ hāj ve æ skosten å åfent aw å te æ awnluch få å kiech te sin steech. Di sgu jo drøppes.

Juelawden fek vi mee slaws steech å spis: svinstech, andstech å krestech, så vi ål ku få de vi hælst gāst haj. De bæst ve de hele va no æ saws, æ hæ alle smacht æn bæ.

Ve æ sie a fek vi sæfølle pære mæ stelk, såen små røe nawe, å kvitte, å kørbis. Åltsammel nawe min moe sjol haj sylte. Awenå fek vi åltins citronfromage.

Den vie duch, æ julløfe, det fin spisstæl og æ lys va mæ te å gøe de hele galt højtile, å vi spist andæchte å uen å snak de møje.

Gjave

Va vi såt å vint å, va sæfølle æ jueltræ å æ gjawe. Ven vi kom in te æ træ, sång vi et pa saeng og kech å æ pynt å di manne lys. Vi danset it om æ træ, de va vi nok få genee te, troe æ.

Gjawe fek vi it manne a. En kasten bychklosse og en lasbil a træ, som æn kun træk ront mæ i en snoe.

Æ daw ette syet moe nawe små posse å fylt æet i em, og så kun æn lech te æn køe te møl mæ kvoensæk.

Dæ kan got væ, vo stu it va så fin, æ træ it så højt og æ gjawe it så dye, men et bans fantasi ka jo fogyl ålt. Så de va en stoe åpløwels, æn alle glæmme.

Juel i æ ståld

Hæn å awten fek vi pankache, å småkache, å bom, å æfle, å nawe gang å æn appelsin. Men åld de spisen, de tronned jo i æ liw, så innen æn sku i sæng, måt æn gjæn et veen nee i æ ståld.

Hæ va de lawnt å frejle. Æ køe haj fåt en ekstra bønning hø å et got law strøels å låj no å tygge drøw. Di drejet sinne æ hoj åm, ven æn kom, som vil di ønsk glæjle jul.

Julemiddagen

I mørkningen juleaftensdag ringede kirkeklokkerne i nabobyen Felsted til gudstjeneste. Vi løb ad Mosevejen til kirke i god tid, og når vi kom hjem, lugtede der over hele huset af mad og jul.

Min mor stod varm i hovedet ved komfuret og åbnede af og til ovnlågen for at kigge til sine steg. De skulle jo dryppes.

Juleaften fik vi flere slags steg at spise: flæskesteg, andesteg og oksesteg, så vi alle kunne få det vi helst ville have. Det bedste ved det hele var nu sovsen, jeg har aldrig smagt den bedre.

Ved siden af fik vi selvfølgelig pærer med stilk, sådan nogle små røde nogen, og kvæder, og græskar. Alt sammen noget min mor selv havde syltet. Ovenpå fik vi altid citronfromage.

Den hvide dug, juleløberen, det fine spisestel og lysene var med til at gøre det hele rigtig højtideligt, og vi spiste andægtigt og uden at snakke så meget.

Gaver

Hvad vi sad og ventede på, var selvfølgelig juletræet og gaverne. Når vi kom ind til træet, sang vi et par sange og kiggede på pynten og de mange lys. Vi dansede ikke om træet, det var vi nok for generte til, tror jeg.

Gaver fik vi ikke mange af. En æske byggeklodser og en lastbil af træ, som man kunne trække rundt med i en snor.

Dagen efter syede mor nogle små poser og fyldte ærter i dem, og så kunne man lege at man kørte til mølle med kornsække.

Det kan godt være, vor stue ikke var så fin, træet ikke så højt og gaverne ikke så dyre, men et barns fantasi kan jo forgyldte alt. Så det var en stor oplevelse, man aldrig glemmer.

Jul i stalden

Hen på aftenen fik vi æbleskiver, og småkager, og slik, og æbler, og nogle gange også en appelsin. Men al det spiseri, det trykkede jo i maven, så inden man skulle i seng, måtte man gerne et vend ned i stalden.

Her var der lunt og fredeligt. Køerne havde fået en ekstra favnfuld hø og et godt lag strøelse og lå nu og tyggede drøv. De drejede sindigt hovedet om, når man kom, som ville de ønske glædelig jul.

Vaskerummet med gruekedlen og zinkbaljen. Foto Uwe Dall.

Ven æn så såt dæ ve æ gråf bach æ køe mæ æ baws om æ hæel,
kun de kom en stoe glæj op i jæn.

Plusle fek æ juel mening. Sån haj de jo å væt i æ ståld i Betlehem,
vo Jesus bløv føjt fo læng sint.

Å æ væl sæj, at en mee ophøje juelstemning en dæ bach æ køe
i æ ståld, julnat, jæn i Tombøl, hæ æ alle opløwwe stille i mit liw.

"Hæ va de lawnt å frejle."

Når man så sad der ved grebningen bag køerne med bukserne om hælene, kunne der komme en stor glæde op i en.

Pludselig fik julen mening. Sådan havde det jo også været i stalden i Betlehem, hvor Jesus blev født for længe siden.

Og jeg vil sige, at en mere ophøjet julestemning end der bag køerne i stalden, julenat, hjemme i Tombøl, har jeg aldrig oplevet senere i mit liv.